

Temporaalirakenteiden nimeämisperusteista

Termit temporaalirakenteen preesens, temporaalirakenteen perfekti ja temporaalirakenteen futuuri otti aikoinaan käyttöön Jouko Vesikansa (Virittäjä 1974 s. 275), ja niitä ovat hyödyntäneet monet tutkijat, mm. Auli Hakulinen ja Fred Karlsson Nykysuomen lauseopissa (1979 s. 388). Tosin Hakulinen ja Karlsson näyttävät epäilevän termien soveliaisuutta, koska sanovat, että temporaalirakenteen perfekti sisältää myös pluskvamperfektin. Tässä artikkelissa pohdin temporaalirakenteiden nimeämisperusteita ja osoitan termit temporaalirakenteen preesens, perfekti ja futuuri erehdyksiksi. Teksti perustuu Jyväskylän yliopistossa kevätlukukaudella 1991 pitämiini luentoihin suomen kielen infinitiivirakenteista.

Seuraavat kielennäytteet on poimittu James Hiltonin romaanista »Sininen kuu» (suomennos Eino Palola, Tammi 1987). Ne havainnollistavat, mitä tempuksia toisen infinitiivin inessiivin (ensimmäisen temporaalirakenteen, temporaalisen lauseenvastikkeen) ja passiivin toisen partisiipin partitiivin (toisen temporaalirakenteen, temporaalisen lauseenvastikkeen) esiintymät vastaavat.

- (1) Lentäessään näin helvetin korkealla hän ei voi nähdä, missä ollaan [= kun hän lentää näin korkealla, hän ei voi nähdä].
- (2) Karakorumin jäinen etuvarustus oli nyt vielä mahtavampi piirtyessään pohjoista taivasta vasten [= etuvarustus oli mahtavampi, kun se piirtyi].

- (3) Tänä tanssiaisyönä hän on päässyt paljon lähemmäs monia asioita, joita hän usein unta odotellessaan on ajatellut [= on ajatellut, kun on odottanut unta].
- (4) Mallison oli kai ollut oikeassa arvellessaan, että — — [= oli ollut oikeassa, kun oli arvellut].

Esimerkit (1–4) paljastavat tutun tosiasiain: toisen infinitiivin inessiivi on relatiivisessa aikasuhteessa (käsitteestä esim. Comrie, Tense s. 56–) lauseen finiittiverbiin siten, että se ainoastaan voi osoittaa finiittiverbin kanssa simultaanista tekemistä tai tapahtumista, ei muuta. Lauseen finiittiverbi tietenkin voi ilmaista minkä tahansa absoluuttisen tempuksen eli aikasuhteen, jonka deiktisenä keskuksena on puhehetki (käsitteestä esim. Comrie, mts. 36–; Larjavaara, Suomen deiksis s. 191–). Terminä temporaalirakenteen preesens on erheellinen, koska se sekoittaa käsitteet (relatiivinen) simultaanisuus ja (absoluuttinen) tempus.

- (5) Toivon, että sen kuultuasi ymmärrät paljon sellaista, mikä nyt näyttää kovin omituiselta [= kun olet sen kuullut, ymmärrät].
- (6) Samantapaisen rupattelun vielä jatkuttua vähän aikaa Rutherford nousi lähteäkseen [= kun rupattelu oli jatkunut, R. nousi].
- (7) Sitten tänne tultuani olen tutkiskellut koko Bronte-sisarusten tuotannon ongelmaa [= kun olin tullut tänne, olen tutkiskellut].
- (8) Hän [Conway] muisti selvästi kaikki, mitä oli tapahtunut hänen saa-

vuttuaan Tshungkiangiin [= mitä oli tapahtunut, kun hän oli saapunut].

Esimerkkien (5–8) mukaan passiivin toisen partisiipin partitiivi näkyy vastaavan joko perfektin tai pluskvamperfektiä. Sen ajanviittaus on, kuten tunnettua, kiinteästi sidoksissa lauseen finiittiverbin tempukseen siten, että passiivin toinen partisiippi ilmaisee varhempaa tekemistä kuin finiittiverbi, ei muuta. Absoluuttisen tempuksen osoittaa vain lauseen finiittiverbi. Termi temporaalirakenteen perfektin on erheellinen, koska se sekoittaa käsitteet (relatiivinen) varhemuus ja (absoluuttinen) tempus.

Suomen muoto-opissa infinitiivien ja partisiippien aikasuhteita ei kuvata absoluuttisten tempusten termein kuten monissa indoeurooppalaisten kielten kieliopissa. Meillä ovat termeinä esim. ensimmäinen infinitiivi eikä infinitiivin preesens (vrt. *elää* – engl. *to live* jne.), ensimmäinen ja toinen partisiippi eikä partisiipin preesens ja partisiipin perfektin (vrt. *kiehuva* – engl. *boiling*, *kadonnut* – engl. *lost*, *suljettu* – engl. *closed* jne.) On näin muodoin outoa nimetä temporaalirakenteiden infinitiivit ja partisiipit toisin perustein, kuin infinitiivit ja partisiipit on nimetty ainakin 1800-luvun puolivälistä lähtien (vrt. Eurén, *Finsk Språklära* 1849 s. 85–90).

Huomattakoon, ettei latinan kieliopisakaan simultaanisuuden ja varhemuuden rakenteita ole nimetty tempustermein, vaikka latinan kielioppi kyllä käyttää muoto-opissa termejä partisiipin preesens ja partisiipin perfektin. Vrt. »Servio Tullio regnante viguerunt» (= ablativus absolutus). »Quis mortem metuens beatus esse potest?» (= participium coniunctum). »Alexandro mortuo duces plurima bella inter se gesserunt» (= ablativus absolutus). »Milites munitionem transgressi trinis castris potiuntur» (= participium coniunctum).

Lopuksi termistä temporaalirakenteen futuuri. Seuraavat esimerkit havainnollistavat ensimmäisen infinitiivin pitempiä

muotoja, joiden vanhastaan on katsottu kuuluvan finaalarakenteisiin (finaalisiin lauseenvastikkeisiin).

- (9) Meidän pitää mennä ajassa taaksepäin Hitlerin Saksaan voidaksemme löytää yhtä raakaa toimintaa. Hän horjui ja kompasteli kaatuakseen lopulta pitkin pituuttaan kadulle. Lucky Numberia ahdisti yksi jos toinenkin hiipuakseen pois ja lopussa vahvin oli Peppermint Y.

Esimerkkiryhmän (9) jälkimmäisissä kahdessa virkkeessä *kseen*-rakenne ilmaisee ei-finaalista toimintaa, joka on myöhempää kuin lauseen finiittiverbin toiminta. Tällaisen käytön mukaan koko finaalarakennetta on alettu kutsua Jouko Vesikansan ehdotuksesta temporaalirakenteen futuuriksi. On lähdetty siitä, että ensimmäisen infinitiivin pitempään muotoon sisältyy vain aikasuhte (futuuri). Finaalisuus on lähinnä implikoitua, kun kuvataan intentionaalisia toimintoja. Ensimmäisen infinitiivin pitemmän muodon, ensimmäisen infinitiivin translatiivin, lähtömerkityksenä on lativinen eli tulosijan merkitys. Lativinen lähtömerkitys ei sisällä finaalisuutta. (Hakulinen – Karlsson, mts. 388–; Ikola ym., Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia s. 317.)

Kielitieteen päivillä 1990 Jaakko Anhava esitti (esitelmien tiivistelmät s. 9), että suomen *kseen*-rakennetta käytetään samalla tavalla kuin saksan *um zu* + infinitiivi -rakennetta. Anhava viittasi Raija Bartensin huomioihin, jotka tämä on esittänyt Virittäjässä (1977 s. 309) saksan *um zu* + infinitiivi -rakenteen ja suomen *kseen*-rakenteen yhtäläisyyksistä. Ei-finaalisessa käytössä suomen *kseen*-rakenne lähinnä osoittaa saksan *um zu* + infinitiivi -rakenteen tavoin, että predikaatin ilmaisema tekeminen muuttuu infinitiivillä ilmaistuksi toiminnaksi; *kseen*-rakenne ei tällöin pääasiallisesti osoita futuuria. Vrt. »Er kam und verschwand gleich wieder» → »Er kam, um gleich wieder zu verschwinden». Suomen *kseen*-rakenne ei näin ollen

Havainnot

kuulu temporaalirakenteiden sarjaan eikä *kseen*-rakennetta voida kutsua temporaalirakenteen futuuriksi silloinkaan, kun sitä käytetään ei-finaalisesti.

SAKARI VIHONEN

Mikä puulaji on Variarum rerum vocabula latinan *jukopuu*?

Cornus, Haghtorn. Jucopuu.
Cornum, Haghtornbär. Jucopuun marja.
VR 1644

Virittäjän vihkossa 3/1990 Ulla-Maija Kulonen on viitannut siihen mahdollisuuteen, että 1600-luvun latinalais-ruotsalais-suomalaisissa Variarum rerum vocabula latina -sanastoissa esiintyvä puunnimi, *jukopuu* voisi etymologisesti liittyä 'puuainekseltaan sitkeää, kovaa' merkitsevään sanueeseen *jukeva*, (*paha*)-*jukainen* sillä tavoin, että sanan – mitä puulajia sillä sitten on tarkoitettukin – semanttinen motivaatio olisi ollut »sitkeäpuu», »kovapuu» tjs. Kasvitieteeltä kannalta VR:n sanakolmikkoon liittyy joukko mielenkiintoisia seikkoja, joita Kulonen ei kommentoi mutta joiden lähempi tarkastelu osoittaa, että käsitys, jonka Kulonen esittää puolittain kysymyksenomaisesti, voi olla olennaisilta osiltaan varsin oikeaan osunut.

Sanakolmikton latinalainen sana *cornus* ja ruotsinkielinen *hagtorn* eivät nimittäin tarkoita samaa puuta. Ruotsinkielinen sana merkitsee ruusukasvien heimoon kuuluvaa orapihlajaa (*Crataegus*), latinankielinen puolestaan kanukkakasveihin kuuluvaa etelä- ja keskieurooppalaista puulajia *Cornus mas*, jonka latinalais-suomalaiset sanakirjat suomentavat puun saksalaista (*Kornelbaum*, *Kornel-*

kirsche) ja ruotsalaista (*kornellträ*, *körs-[bärs]kornell*) nimeä mukaellen *kornellipuuksi*; puun nykyinen virallinen suomenkielinen nimi on *punamarjakanukka*.

Variarum rerum vocabula -teoksen samoin kuin siihen liittyvän latinalais-ruotsalais-suomalaisen keskusteluoppaan (Formulae puerilium colloquiorum) juuret ulottuvat 1500-luvun keskieurooppalaiseen latinan opiskelun apuneuvoihin (ks. tarkemmin esim. Haltsonen 1959). Sanapari *cornus* – *hagtorn* sisältyy SAOb:n (sub *hagtorn*) mukaan jo vuoden 1537 latinalais-ruotsalaiseen vocabulaan ja edelleen vuoden 1579 vocabula & dormulae -teokseen, jota voitaneen pitää 1600-luvun kolmikielisten vocabula & formulae -laitosten välittömänä esikuvana. Tradition *hagtorn* 'kornellipuu' eräänlaisena päätepiirteenä on Turun yliopiston kasvitieteen professorin, ruotsalaissyntyisen Elias Tillandzin latinalais-ruotsalais-suomalainen kasvinnimien luettelo vuodelta 1683, jossa latinan *cornus*-puulle annetaan ruotsinkieliset vastineet *kornellträ*, *walsk kersbärträ*, *hagtorn*.

Kun kyseinen puulaji ei Ruotsissa kasva, on sinänsä luonnollista, että vocabulan ruotsalaisen version tekijällä on ollut vaikeuksia löytää latinan sanalle *cornus* sopivaa ruotsinkielistä käännöstä. Se, että hän on antanut kyseiselle puulle vastineeksi juuri 'orapihlajaa' merkitsevän sanan¹, saattaisi olla pelkkää sattumaa – samoin kuin sekin, että sanapari seuraavalla vuosisadalla sai jatkokseen suomenkielisen puunnimen *jukopuu*: orapihlaja lienee 1600-luvulla ollut suomalaiselle yhtä tuntematon kuin kornellipuu ruotsalaiselle, villin orapihlajan pohjoisraja kun juuri ja juuri koskettaa manner-Suomen lounaisinta ran-

¹ Sanan *hagtorn* motivaatiomerkitys on »piikikäs aidaspensas», ja sillä on etymologisia vastineita laajalti muissa germaanisissa kielissä; sanan ensisijainen merkitys on kaikkialla yhtenevästi juuri 'orapihlaja' (ks. esim. Hellqvist).